

A. JOKUBAITIS

B. Jasinovskis - filosofijos istorijos metodologas ir kultūros filosofas

Bogumilas Jasinovskis beveik nežinomas Lietuvos filosofams ir primirštas Lenkijos filosofijos istorikų. Ši užmarštis nulemta mąstytojo gyvenimo aplinkybių, pirmiausia trisdešimt metų trukusios emigracijos.

B. Jasinovskis gimė 1883 metais Varšuvoje. Baigęs gimnaziją, studijavo (vairiuose universitetuose: teisę - Varšuvoje (1901-1905) ir Charkove (1909-1910), filosofiją - Berlyne ir Miunchene (1906-1909). 1913-1916 metais filosofijos žinias gilino CiOriche, kur apgynė daktaro disertaciją.¹ Vėliau B. Jasinovskis skirtingu laiku dirbo Liublino, Varšuvos ir Vilniaus universitetų filosofijos katedrose. Ilgiausiai (1931-1939) buvo susijęs su Vilniaus universitetu, kur dėstė senovės, viduramžių, naujųjų ir naujausiųjų amžių filosofijos istoriją. Vilniuje išleido savo stambiausią tarpukario veikalą "Rytų krikščionybė ir Rusija" (1933).

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, B. Jasinovskis pasitraukė į Lotynų Ameriką. Dėl šaltinių stokos sunku nustatyti jo mokslinio ir pedagoginio darbo emigracijoje pagrindines gaires. Vieni nurodo, kad jis vadovavo Santjago universiteto viduramžių filosofijos katedrai (1945-1954), vėliau - lenkų universiteto Londone filosofijos istorijos katedrai (1955-1969)². Kiti tvirtina, kad jis vadovavęs Santjago universiteto teisės filosofijos katedrai³. Kad ir kaip būtų, ir emigracijoje B. Jasinovskis nenutraukė aktyvios mokslinės veiklos. Žymiausi jo emigracinio laikotarpio kūriniai yra dvi ispanų kalba išleistos knygos: "Pažinimas ir dialektika" (1957) bei "Italų renesansas ir šiuolaikinis mąstymas" (1968). Filosofas mirė 1969 metais Čilėje.

B. Jasinovskis buvo plačių mokslinių interesų filosofas ir didelės erudicijos istorikas. Kai B. Jasinovskis buvo skiriamas Vilniaus universiteto profesoriumi, T. Kotarbinskis pristatė jį kaip poliistoriką. Toks vardas tikrai tiko šiam mokslininkui - filosofijos, kultūros, mokslo, meno, teisės istorijos specialistui. Tačiau pirmiausia jis buvo filosofijos istorikas. Žymiausi šios srities jo darbai "Apie neoplatonizmo esmę

¹ Jasinowski B. Die analytische Urteilslehre Leibnizens in ihrem Verhältnis zu seiner Metaphysik. - Wien, 1918.

² Biogramy uczonych polskich. - Wrocław, 1983. - Cz. 1. - S. 511.

³ Fragmenty listow prof. Bogumila Jasinowskiego do prof. Waldemara Voise w Warszawie // Ruch filozoficzny. - 1972. - S. 261.

ir vietą filosofijos istorijoje" (1917), "Proto ir tikėjimo konfliktas bei istorinis filosofijos vystymasis" (1921), "Leibnico kūrybinės minties vieningumas. Kartu su filosofijos istorijos metodologijai skirtu priedu" (1929), Skyrium minėtinas mokslo filosofijai skirtas straipsnis "Mokslas ir filosofija" (1937). Tai bene vienintelis straipsnis, kuriame B. Jasinovskis taip aiškiai išdėstė savo filosofines pažiūras. Iš tarpukario Lenkijos filosofijos istorikų jis išsiskyrė kaip šio mokslo metodologas.

B. Jasinovskio kūrybą tyrinėti nėra lengva, nes jo iškeltos originalios idėjos ir produktyvios hipotezės dažnai likdavo neišbultintos. Lenkų mokslininkas buvo neakademiško temperamento. Jį labiau viliojo naujo požiūrio kūrimas negu jo išsamus pagrindimas. Todėl šio mokslininko kūrybą tyrinėjantis istorikas, remdamasis jo nesistemiškai išdėstytais mintimis, turi surasti jas valdančius principus.

B. Jasinovskio pažiūros atspindėjo vieną ryškiausių XX a. pradžios filosofijos vystymosi tendencijų. Savaip interpretuodamas atskiras V. Diltejaus, H. Rikerto, V. Vindelbando, E. Triolto idėjas ir stipriai veikiamas A. Bergsono, jis priklausė antipozityvistiskai orientuotai filosofijos historiografijos krypčiai. Jo kultūros filosofijoje ryški spiritualistinės filosofijos įtaka, kurią galbūt lėmė mokslininko susidomėjimas neoplatonizmu ir G. Leibnico filosofija.

B. Jasinovskio kūryba - įdomus bandymas susieti filosofijos istoriją ir kultūros filosofiją. Mūsų nuomone, šių savarankiškų disciplinų santykio analizė padeda pažinti B. Jasinovskio pažiūrų visumą. Jo kultūros filosofija išaugo iš filosofijos istorijos problemų tyrinėjimo, tačiau nebuvo pagrįsta mechanišku vienos srities teorinių principų perkėlimu į kitą. Tai, kas tiko filosofijos istorijos metodologijoje, buvo nepritaikoma kultūros filosofijoje. Tačiau abiem atvejais lenkų filosofas stengėsi laikytis psychologizmo principo. Ir tai turėjo rimtų teorinių pasekmių: tarp filosofijos istorijos metodologijos ir kultūros filosofijos koncepcijų atsirado prieštaravimas, kurį galima pavadinti prieštaravimu tarp filosofijos psychosociologizmo. Straipsnyje mėginsime atskleisti šio prieštaravimo turinį. Tai galima padaryti tik atskirai išnagrinėjus B. Jasinovskio filosofijos istorijos metodologijos ir kultūros filosofijos koncepcijas. Toks nagrinėjimas kartu yra visos jo kūrybos pažinimas: turi remtis ir jo fragmentiškai suformuluotomisgnoseologinėmis, ir aksiologinėmis pažiūromis, ir mokslo filosofijai skirtais straipsniais.

B. Jasinovskis nesukūrė atskiros pažinimo teorijos;gnoseologinė problematika liko jo kūrybos periferijoje. Tačiau ji labai svarbi norint suprasti jo pažiūras. Pirmasis B. Jasinovskio filosofinis straipsnis "Natūraliosios atrankos teorija ir pažinimo teorija" (1911) buvo skirtas G. Zimeliognoseologinių pažiūrų kritikai. Šiame straipsnyje jis pripažino, kad "tiesos problema išsprendžiama kaip individualybės problema"⁴. Bet ši mintis galutinai paaiškėja tik susipažinus su vėlesne filosofo kūryba.

⁴ Jasinowski B. Teorija doboru naturalnego a teorja poznania// Przegląd Filozoficzny. - 1911. S. 41,

Straipsnyje "Mokslas ir filosofija" B. Jasinovskis teigė, kad "dialektiškas mokslo vystymasis yra neišmatuojamos ir nuo pažinimo be galo nutolusios tikrovės pavertimas begaline eile išmatuojamų etapų"⁵. Tai reiškia, kad jis pripažino bet kurio pažinimo, įskaitant ir filosofinį, reliatyvumą. Tai patvirtina ir jo požiūris į filosofijos istoriografiją: "filosofijos istorijos filosofija" yra bėgėgė įveikti reliatyvizmą sisteminės filosofijos viduje"⁶. B. Jasinovskis buvo įsitikinęs, kad filosofijos istorikas niekuo negali padėti filosofui, norinčiam surasti teisingo filosofavimo kelią. Pati filosofijos istorija, jo nuomone, tėra tik santykinės tiesas pažinusių teorijų istorija.

B. Jasinovskio mintis, kad tiesos problema išsisprenžia kaip individualybės problema, paaiškėja veikale "Leibnico kūrybinės minties vieningumas". Filosofijos istoriografijos objektas, jo nuomone, esąs filosofuojantis žmogus: "filosofijos istorijoje susiduriame su individo mintimis, ir, be to, ne padrikomis, o sudarančiomis tam tikrą sistemą, kuri priklauso nuo vieno ar kito filosofo"⁷. Filosofinės tiesos santykinumas kyląs iš filosofų asmenybių psichologinio skirtingumo. Žmogaus pasaulėžiūroje reiškiasi visas žmogus: jį kylanti iš mūsų psichinės struktūros visumos. Pasak jo, esąs esminis skirtumas tarp minčių, kaip psichinės būsenos ir kaip mąstyrimo turinio: tai skirtumas tarp psichologinės ir loginės visumos.

Pasak B. Jasinovskio, filosofinės teorijos individualumą nulemia ne tik mąstytojo pasaulėžiūra, bet ir filosofuojančio žmogaus intelekto tipas. Psichologinė visuma, arba psichinė struktūra, yra pasaulėžiūrą formuojantis veiksnys.

Psichinė ir loginė visuma, B. Jasinovskio nuomone, skiriasi prieštaravimų pobūdžiu. Jeigu psichologinė visuma yra prieštaringa, tai loginė - nesuderinama su jokiais prieštaravimais, ir jos tikslas yra juos pašalinti. Kiekvienas filosofas siekia sukurti neprieštarinę teoriją, tačiau tam trukdo psichologinės visumos prieštaringumas. Toks šių dviejų visumų prieštaringumas atsispindys kiekvienoje filosofinėje teorijoje.

Autorius nenagrinėjo psichinės struktūros prieštaringumo prigimties klausimo; jis apsiribojo tik paties fakto konstatavimu. Kaip vėliau matysime, šią prieštaringumą jis aiškina kaip intelekto prigimties antinomiškumą. Tačiau nesunku pastebėti, kad jį domino ne tiek pati psichinė struktūra, o tai, kiek ji yra įsikūnijusi filosofo pasaulėžiūroje. Psichinę struktūrą B. Jasinovskis aiškino filosofinėmis kategorijomis ir visai neketino filosofo kūrybinių prasmę aiškinti psichologinėmis kategorijomis. Psichinė struktūra veikia priminė filosofo kūrybą valdančią filosofinę viziją. Pavyzdžiui, nagrinėdamas G. Leibnico metafizinę sistemą, lenkų filosofas nustatė.

⁵ Jasinowski B. Nauka i Filozofia // Droga - 1937. - Nr. 6. - S. 397.

⁶ Jasinowski B. Stosunek historii filozofji do filozofji systematycznej a proces rozwojowy poznanania naukowego // Przegląd Filozoficzny. - 1934. - S. 345.

⁷ Jasinowski B. Jedność myśli twórczej w filozofii Leibnica. Zarazem przyczynek do metodologii historii filozofji. - Odbitka z Przeglądu Filozoficznego 1929 r. - Warszawa, 1930. - S. 13.

kad jos psichinės struktūros esmėje glūdi siekimas "surasti tokią būties formą, kuri tuo pačiu metu būtų maximum vie.inga ir maximum įvairi"⁸.

Kad suprastume B. Jasinovskio psichinės struktūros koncepcijos vaidmenį, turime susipažinti su jo pateikta filosofijos istorijos objekto samprata. Pasak jo, filosofijos istorikas nustato filosofinių doktrinų elementų tvarką ir "dėsningumus, dėl kurių atskiri elementai pasirodo susieti į tam tikrą vieningą struktūrą, o vienu elementų kaita pagal atitikimo santykį susieta su kitų pakitimu"⁹. Pavyzdžiui, palyginęs neoplatonišką ir leibnicišką panlogizmą, B. Jasinovskis pastebėjo, kad abiem atvejais aplink panlogizmą telkiasi panašių elementų kompleksas. Vieno iš bet kurios filosofinės doktrinos elemento pasirodymas sąlygoja viso elementų komplekso išsiskleidimą. Psichologinės visumos postulavimas B. Jasinovskiui buvo reikalingas kaip tokią, į elementus išskaidytą, filosofinę doktriną vienijantis pradai.

Straipsnyje "Proto ir tikėjimo konfliktas" B. Jasinovskis pateikė filosofinių pasaulėžiūrų tipologiją. Tam tikslui jis įvedė naują - pažintinės nuostatos - sąvoką. Nors jis teigė, kad pažintinės nuostatos yra tiesiogiai susietos su psichine struktūra, tačiau nesunku pastebėti, kad jas jau sudaro psichologinių, loginių ir aksiologinių elementų sintezė.

Pasak lenkų filosofo, tikrosios pasaulėžiūrų ir metafizinių sistemų ištakos glūdi "esminių tikrovės pažintinio suvokimo tipų priešingybėje"¹⁰. Jo įsitikinimu, kiekvienas filosofas remiasi vienu iš dviejų tikrovės suvokimo tipų, kitaip tariant, pažintinių nuostatų tikrovės atžvilgiu: plastiniu realizmu arba simbolizmu. Pereinant prie šių pasaulėžiūrų tipų analizės, reikia pažymėti, kad B. Jasinovskis kalbėjo senovės ir viduramžių filosofijos kontekste, todėl lieka neaišku, ar jie yra universalūs, t.y. liečia visą filosofijos istoriją, ar tik šias dvi epochas.

Plastinis realizmas, kaip tikrovės suvokimo tipas, B. Jasinovskio teigimu, tikrovę sutapatina su jutimais suvokiama vienetine būtimi, arba daiktais, kurie turi visus realumo ir plastiškumo požymius. Jutimiškai suvokiama tikrovė šiuo atveju prilygsta objektyviai būčiai. Antrasis tikrovės suvokimo tipas, B. Jasinovskio pavadinamas simbolizmu, reiškia suvokimą, kuris nukreiptas ne į jutimais suvokiamus daiktus, bet į už jų esančių santykių pažinimą. Daiktai čia tėra tik kitos - nevienetinės ir nejutimiškos tikrovės simboliai. B. Jasinovskis pabrėždavo, kad abu tikrovės suvokimo tipai yra idealūs ir tikrovėje grynu pavidalu beveik nesutinkami. Pirmąjį iš jų graikų filosofijoje įkūnijęs Aristotelis, antrąjį - Platonas.

Nemažiau reikšminga ir kita šių dviejų tikrovės suvokimo tipų postulavimo prasmė. Pasak B. Jasinovskio, šie tikrovės suvokimo tipai nulemia filosofinės

⁸ Ten pat. - S. 58

⁹ Jasinowski B. Stosunek historii filozofji do filozofji systematycznej. - S. 344.

¹⁰ Jasinowski B. Konflikt rozumu i wiary a rozwój diejowy filozofji. - Warszawa, 1921. - S. 30.

doktrinos elementų tvarką. Todėl atsiranda dvi skirtingos filosofinės tiesos sampratos - racionalizmo ir iracionalizmo, nominalizmo ir realizmo, voliuntarizmo ir apersonalizmo antitezės. Be to, vienas iš tikrovės suvokimo tipų remiasi diskursyvaus, o kitas - intuityvaus mąstymo formomis. Tai reiškia, kad aplink kiekvieną tikrovės suvokimo tipą telkiasi skirtingas filosofinės doktrinos elementų kompleksas.

Savaime iškyla klausimas: kodėl egzistuoja du tikrovės suvokimo tipai? B. Jasinovskio požiūriu, priežastis glūdi pačioje žmogaus intelekto prigimtyje. Intelektui būdingos dvi skirtingos funkcijos - analizė ir sintezė, todėl "plastinis-realistinis pažinimo tipas siejasi su analitinėmis tendencijomis, o simbolinis su sintetinėmis"¹¹. Tai reiškia, kad pažinimas dėl tokios intelekto prigimties neišvengiamai susiduria su antinomijomis. Skirtingai negu I. Kantas, lenkų filosofas kalbėjo ne apie metafizines antinomijas, o apie intelekto prigimties antinomiškumą. Metafizinės antinomijos yra šitos prigimties rezultatas.

Veikale "Leibnico kūrybinės minties vieningumas" B. Jasinovskis įdėjo vadinamąjį metodologinį priedą, kuriame išdėstė postulatus ir taisykles, kurių reikia laikytis norint pažinti filosofinę sistemą. Buvo nurodytas psichologinės visumos pažinimo kelias. Kiekviena metafizinė sistema esanti paremta "neišsakytomis prielaidomis". Šios prielaidos ir esančios tą sistemą organizuojantis veiksnys. B. Jasinovskio nuomone, šitos neišsakytos prielaidos yra antinomiškos prigimties, t.y. kiekvieno filosofo kūryboje glūdi viena centrinė antitezė, kuri veikia visą sistemą ir šalia savęs sutelkia mažesnės svarbos antitezes. Todėl nustatius metafizinės sistemos centrinę antitezę, surandama jos adekvati interpretacija. Lenkų filosofas pripažino, kad egzistuoja viena adekvati filosofinės sistemos interpretacija. Tuo jo koncepcija išsiskiria iš daugelio kitų, kurios pripažįsta interpretacijų įvairovę. Taigi centrinės antitezės nustatymas prilygsta psichologinės visumos pažinimui.

B. Jasinovskio centrinės antitezės koncepcijai atsirasti padėjo A. Bergsono požiūris.¹² Prancūzų filosofas pripažino centrinę intuityją, arba veikiau filosofinę viziją, kuri sudaro kiekvienos filosofijos esmę, ir kurios pažinimas esąs pagrindinis filosofijos istoriko uždavinys. Lygiai tokį patį vaidmenį atliko lenkų filosofo iškelta centrinė antitezė, tapusi filosofinės sistemos adekvačios interpretacijos pagrindu. B. Jasinovskis įsijungė į A. Bergsono koncepcijos šalininkų gretas, kurioms priklausė tokie garsūs XX a. filosofijos istorikai kaip E. Brejli ir E. Žilsonas.

Pereinant prie B. Jasinovskio kultūros filosofijos analizės, dar reikia užsiminti apie jo aksiologines požiūras. Apie jas keblu kalbėti, nes išdėstytos labai fragmentiškai. Pasak lenkų filosofo, bet kurios teorijos idealiąją struktūrą formuoja ne tik psichologiniai faktoriai, bet ir filosofo vertybinė orientacija: "žmogiškajame pažinime, neišskiriant ir matematinės gamtotyros, glūdi vertybės, aksiologiniai elementai, ir tik tas sugebės pažinti filosofinės ir mokslinės minties istoriją, kas pažins šituos

¹¹ Ten pat. - S. 67.

¹² Świeżawski S. Zagadnienie historii filozofii. - Warszawa, 1966. - S. 37

elementus"¹³. Atrodytų, toks aksiologinių elementų svarbos išskėlimas turėjo žymiai koreguoti visą B. Jasinovskio koncepciją. Tačiau taip neatsitiko: aksiologiniai elementai labiau palietė jo mokslo filosofijos koncepciją, negu filosofijos istoriją ar kultūros filosofiją.

B. Jasinovskis, kaip filosofijos istorikas, tyrinėjo filosofinių idėjų funkcionavimą kultūroje. Tai skatino domėtis ir kultūros filosofijos problemomis. Pagrindinis lenkų mokslininko veikalas, skirtas kultūros filosofijai, - "Rytų krikščionybė ir Rusija. Rytų ir Vakarų civilizacijų pradų tyrimo pagrindu". Jame jis išdėstė savo kultūros koncepciją, kartu tyrė Rusijos kultūros problemas. Tačiau B. Jasinovskio kultūros filosofijos apmatai atsekami žymiai anksčiau. 1921 metų darbe "Proto ir tikėjimo konfliktas" jis pirmą kartą pastebėjo, kad psichinės struktūros jausminiai pradai, kurie buvo akcentuojami ir filosofijos istorijos metodologijoje, turi savo atitikmenis kultūroje. Pasak B. Jasinovskio, religija remiasi giliausiais jausminiais žmogaus prigimties pradais, todėl daro poveikį ištisų civilizacijų gyvenimui. Religinio gyvenimo ypatybės nulemiančios ne tik filosofiją, bet ir visą kultūrą. Tokiam lenkų filosofo požiūriui įtakos turėjo vokiečių filosofo E. Trioltšo ir bažnyčios istoriko bei teologo A. Harnako pažiūros. Iš E. Trioltšo jis perėmė idėją, kad teologija įgalina išspręsti metafizines ir istorines problemas, iš A. Harnako - idėją, kad religijos dogmos įkūnija žmogaus santykį su aplinkiniu pasauliu.

Iš filosofijos istorijos metodologijos į kultūros filosofiją B. Jasinovskis perkėlė psichinės struktūros sąvoką ir jai suteikė kulturologinės kategorijos reikšmę. Jai buvo suteiktas naujas - civilizacijos dvasinės struktūros - terminas. Šita civilizacijos psichinę struktūrą reiškianti sąvoka dabar jau turėjo tapti kultūros vieningumą atspindinčia kategorija. Teoriniu požiūriu tokio perkėlimo pasekmės buvo gana komplikautos: filosofijos istorijos metodologijos psychologizmas peraugo į kultūros filosofijos psichosociologizmą. B. Jasinovskis pripažino psichinę struktūrą, apimančią ištisas civilizacijas ir kultūras. Pasak jo, civilizacijos dvasinė struktūra nulemia net abstrakčiausių filosofinių ir teologinių doktrinų turinį. Pavyzdžiui, IV-V amžiaus Bizantijoje vykęs teologinis ginčas dėl "homoousioi" ir "homoiousioi" (ginčas dėl šventos Trejybės - A. J.), jo nuomone, gali būti suprastas tik pažinus šios civilizacijos dvasinę struktūrą. Ginčas vyko ne dėl vienos "jota" raidės, bet dėl viso žmogaus¹⁴.

Filosofas nesiekė sukurti civilizacijų teoriją. Tokia teorija išplaukė iš jo civilizacijos dvasinės struktūros sampratos: visa civilizacija, kaip ir žmogaus intelektas, yra antinomiškos prigimties - Rytai ir Vakarai. Rytai ir Vakarai tapo lyg civilizacijos antinomijomis. Šitas antinomijas lenkų filosofas pagrindė kultūriniais faktoriais. Jo nuomone, skirtumas tarp civilizacijų gali būti paaiškintas kaip religijų skirtumas. Net

¹³ Jasinowski B. Nauka i filozofia. - S. 395.

¹⁴ Jasinowski B. Wschodnie Chrześcijaństwo a Rosja. Na te rozbiuru pierwsiastków cywilizacyjnych Wschodu i Zachodu. - Wilno, 1933. - S. 48.

filosofinių teorijų kaita, pasak jo, tėra tik religiją lydintis epifenomenas.

B. Jasinovskis teigė, kad egzistuoja glaudus ryšys tarp kultūros metafizinių ir visuomeninių politinių elementų. "Iš įvairių civilizacijos gyvenimo sričių didžiausią reikšmę turi dvi, būtent religinė ir visuomeninė-teisinė"¹⁵. Ekonominiai faktoriai, pasak jo, yra svarbūs, tačiau jie nenutraukia teisinio ir ideologinio gyvenimo tąsos.

Veikale "Rytų krikščionybė ir Rusija" nurodė, kad religijoje įkūnyta laisvės samprata nulemia teisės struktūrą. Analizuodamas bizantišką ir rusišką kultūrą, jis kartoj vokiečių valstybės ir teisės teoretiko G. Jelineko mintį, kad bizantiška "fori interni libertas" laisvės samprata reiškia "ne šio pasaulio", ne politinę laisvę. Tai religinis vidinės laisvės išgyvenimas, kuris neįsikūnija valstybiniame ir teisiniame gyvenime. Šis mistiškas vidinės individo laisvės idealas atsiduria už valstybinio gyvenimo, Bizantijoje pagrįsto priespauda ir savivale, sferos. B. Jasinovskio nuomone, Rytų civilizacijai, ne taip, kaip Vakarų, būdingas vidujai išgyvenamos laisvės idealo ir priedarta pagrįstos tikrovės dualizmas, kuris gali būti vadinamas idealo ir tikrovės dualizmu.

Kaip kultūros filosofas, išskėlęs religijos svarbą, lenkų mokslininkas daug dėmesio skyrė artimai su ja susijusiai pažinimo ir tikėjimo santykio problemai. Jai buvo paskirtas veikalas "Proto ir tikėjimo konfliktas bei istorinis filosofijos vystymasis". Pažinimo ir tikėjimo dualizmas - tai ne kas kita, kaip būties ir vertybių, ontologijos ir aksiologijos dualizmas. Todėl pagrindinį Rytų ir Vakarų civilizacijų skirtumą sudaro tai, kad "mūsų (Vakarų - A. J.) dvasinis gyvenimas neįsivaizduojamas be dviejų savarankiškų jėgų: religijos ir filosofijos, tuo tarpu didžiosios Rytų religinės sistemos yra kartu religinės ir filosofinės kūrybos išraiška"¹⁶.

Kaip ir filosofijos istorijos metodologijoje, pripažinęs, kad kiekviena metafizinė doktrina yra elementų kompleksas, kultūros filosofijoje B. Jasinovskis postulavo, kad kiekviena civilizacija irgi yra panašus elementų kompleksas. Šių kultūrinių kompleksų ašį sudaranti skirtinga, religijoje įkūnyta, asmenybės koncepcija. Jo požiūriu, Rytų ir Vakarų krikščionybė - tai dvi skirtingos asmenybės koncepcijos: Vakaruose - voliuntaristinė, personalistinė, Rytuose - kontempliatyvi, kvietistinė, linkusi į impersonalizmą. Aplink vakarietišką asmenybę telkiasi visas požymių kompleksas: asmenybės vieningumas, optimizmas, minėtas faktų ir vertybių sferos atskyrimas, individo laisvės žemiško laikinumo visuomenėje įkūnijimas. Paraleliai egzistuoja rytietiškas kultūros elementų kompleksas: asmenybės susidvejinimas, pesimizmas, pažinimo ir tikėjimo sferų tapatumas, vidinės, "ne šio pasaulio" laisvės pripažinimas.

Svarbiausias kultūros elementų komplekso bruožas esąs tas, kad tarp atskirų elementų egzistuoja sąryšis ir atitikimas: atskirame elemente tam tikru būdu atsispindi likusieji. Tai kyla iš psichinio gyvenimo vieningumo: "savo patyrimo

¹⁵ Jasinowski B. O cywilizacji wschodnio-chrzescijanskiej. - Lublin, 1937. - S. 7.

¹⁶ Jasinowski B. Konflikt rozum i wiary. - S. 42

susiduriame su visapusiškais ryšiais bruožų, kurie jau nėra tik elementai, nes tam tikru būdu atspindi visumą¹⁷. Tai reiškia, kad filosofijoje įkūnyti kultūros elementai turi atitikmenis religijoje, teisėje, mene ir kituose kultūros fenomenuose. Tokio kultūros vieningumo priežastis - jau minėta civilizacijos dvasinė struktūra.

B. Jasinovskis bandė paaiškinti civilizacijos dvasinės struktūros kilmę. Jo nuomone, per "masinius psichinius procesus" ją suformuoja istorinio vystymosi eiga. Teigdamas, kad "mokslas paprastai užmiršta atvirkščią priklausomybę - psichologijos nuo istorijos"¹⁸, jis lyg ir pasisakė prieš psichologiją kaip humanitarinių mokslų pagrindą. Tačiau šiame teiginyje nėra užfiksuotas kitas lenkų filosofo pažiūrų aspektas, būtent tai, kad susiformavusi civilizacijos dvasinė struktūra tampa savarankiška ir toliau pati formuoja kultūrą. Pavyzdžiui, Rusija savo civilizacijos dvasinę struktūrą esą perėmusi kartu su krikščionybe ir bizantiška kultūra. Tačiau kai šitaip filosofas aiškina XIX a. Rusijos kultūros reiškinius, akivaizdu, jog civilizacijos dvasinė struktūra jau suprantama kaip savarankiškas kultūrą formuojantis veiksnys. Jos poveikis darosi tiesiog fatališkas.

Palyginti su XIX a. pabaigos - XX a. pradžios vokiečių kultūros filosofais, į akis krenta tai, kad B. Jasinovskis neturėjo kultūros, kaip dvasios objektyvacijos, sampratos. Straipsnyje "Loginiai istorijos pagrindai" jis teigė, kad "mokslų istorija tik tuomet bus galutinai pažinta, kai ji bus suvokta kaip Dvasios istorija"¹⁹, tačiau niekur nebuvo paaiškinta, kokia tai dvasia. Nesunku pastebėti, kad tai daugiau spiritualistinei filosofijai būdinga dvasios samprata. Pripažinus, kad dvasia yra istoriją formuojantis veiksnys, tačiau nepripažinus kultūros, kaip dvasios objektyvacijos, ji neįgauna savarankiškos būties. Todėl neatsitiktinai B. Jasinovskis kultūrą sutapatino su civilizacijos dvasine struktūra, kuri yra ne kas kita, o tik "kolektyvinė siela". Kultūra jam yra kažkokios substancialesnės dvasios simbolis.

Civilizacijos dvasinei struktūrai B. Jasinovskis pripažino net sugebėjimą "jausti" idėjas. Šioje struktūroje jis skiria dvi dalis: statišką ir dinamišką. Statiškos civilizacijos dvasinės struktūros aspektas - tai religinės, teisinės, filosofinės ir kitokios idėjos. Dinamiškas - tai tam tikras šitų idėjų išgyvenimas. Idėjų turinys turi užslėptą emocinį pagrindą; jos "yra esmės, atpalaiduojančios tam tikras jėgas"²⁰. Kartu tai reiškė, kad vienos civilizacijos dvasinei struktūrai artimos idėjos nepriimtinos kitai.

Dabar pažvelkime į B. Jasinovskio kūrybos visumą. Kaip filosofijos istorijos metodologas, jis pripažino, jog filosofinę sistemą nulemia jos kūrėjo psichinė struktūra. Toks šios metodologijos psichologizmas, neatsižvelgus į visas galimas

¹⁷ Jasinowski B. *Wschodnie Chrześcijaństwo a Rosja*. - S. 50.

¹⁸ Jasinowski B. *Konflikt rozumy i wiary*. - S. 12.

¹⁹ Jasinowski B. *Sur la fondements logiques de l'histoire // Travaux du IXème Congrès International de Philosophie (Congrès Descartes)*. - Paris, 1937. - Vol. 5. - P. 46.

²⁰ Jasinowski B. *Wschodnie Chrześcijaństwo a Rosja*. - S. 4.

teorines pasekmes, buvo perkeltas į kultūros filosofiją. Pagrindinė tokio perkėlimo pasekmė: psichologizmo transformacija į psichosociologizmą. Atsirado kolektyvinę sielą žyminti sąvoka - civilizacijos dvasinė struktūra, kuri, pasak lenkų filosofo, yra kultūrą nulėmiantis veiksnys. Tai reiškia, kad ištisos civilizacijos, panašiai kaip ir filosofai, turi savo psichinę struktūrą.

Nesvarstydami psichosociologinės kultūros koncepcijos teorinio pagrįstumo, pažvelkime į tai, kaip ji, konkrečiu B. Jasinovskio kūrybos atveju, derinasi su filosofijos istorijos metodologijoje iškeičiamais principais. Kaip žinoma, šioje metodologijoje postuliuota psichinė struktūra buvo individuali, susieta su filosofu, kaip asmenybe. Tuo tarpu kultūros filosofijoje atsirado nauja - civilizacijos psichinė struktūra, kuri jau esanti kolektyvinė. Tolesnis B. Jasinovskio teorinių ieškojimų likimas priklausė nuo to, kaip bus nustatyti šių dviejų struktūrų santykiai.

Autorius niekur neužsiminė, kad šios struktūros koku nors būdu yra subordinuotos. Tačiau visa jo samprotavimų eiga rodo, kad individuali psichinė struktūra yra priklausoma nuo civilizacijos dvasinės struktūros. Jeigu pastaroji nulėmia kultūrą, tai nesunku suprasti, kad ji kartu nulėmia ir filosofo kūrybą. Taigi individuali psichinė struktūra praranda savarankiškumą. Apžvelgęs Rusijos filosofijos istoriją, B. Jasinovskis teigė: "Parodykite man, kurios rusų filosofinės religinės sąmonės kūrinuose įkūnytos mintys <...> nebuvo išsakytos Origeno ir Gnozost!"²¹. Tai reiškia, kad V. Solovjovo, N. Berdiajevo ar kito filosofo sukurtos metafizinės sistemos centrinė antitezė, apie kurią buvo kalbama filosofijos istorijos metodologijoje, yra užprogramuota kultūroje, ir todėl kultūros filosofas apie ją gali pasakyti daugiau negu filosofijos istorikas.

Nesunku pastebėti, kad B. Jasinovskio kultūros filosofijos psichosociologizmas prieštaravo filosofijos istorijos metodologijos psichologizmui. Veikale "Rytų krikščionybė ir Rusija" postulavus civilizacijos dvasinę struktūrą ir kartu nepateikus jokios individo ar asmenybės, kaip kultūros kūrėjos, laisvės sampratos, buvo paneigtasankstesnisteiginys, kad filosofo kūrybą lemia individuali psichinė struktūra. Civilizacijos dvasinė struktūra tapo viską nulėmianti. Dingo bet kokio filosofo kūrybinės laisvės ribos. Tokias ribas galėjo nusakyti atskira asmenybė, kaip kultūros kūrėjos, laisvės koncepcija, tačiau vargu ar ji buvo suderinama su B. Jasinovskio kultūros filosofijos psichosociologizmu. Autoriaus postuliuota individuali psichinė struktūra savo turiniu buvo daugiau filosofinė vizija, todėl lengvai pajungiamą kultūros determinizmui. Šios vizijos pasaulėžiūrinis turinys darė ją priklausomą nuo kultūros.

Psichologizmo ir psichosociologizmo prieštaravimo potekstėje glūdėjo senos filosofinės - individo ir visuomenės santykio, asmenybės laisvės, istorijos ir kultūros - problemos. Lenkų filosofas pabandė kultūrą aiškinti kaip psichologinę visumą, tačiau toks aiškinimas neigia kultūros vystymąsi. Ji sutapatinama su nekintančiais

²¹ Ten pat. - S. 144.

civilizacijos dvasinės struktūros pradais. Ištisių civilizacijų būtis nulemiama jų ankstesnės istorinės raidos suformuotos psichinės struktūros. Susiformavusi civilizacijos dvasinė struktūra tampa tiesiog fatališka kultūros atžvilgiu.

Prieštaravimas tarp B. Jasinovskio filosofijos istorijos metoigijos ir kultūros filosofijos koncepcijų principų būdingas jo Vilniaus laikotarpio kūrybai. Po Antrojo pasaulinio karo prasidėjo naujas lenkų filosofo kūrybos etapas, ir yra tikimybė, kad minėtas prieštaravimas buvo suvoktas ir rasti būdai jam įveikti.